

"גרמא" הינה פעולה עקיפה ויש צורך להגדיר היטב היכן עובר הגבול בין מעשה ישיר לבין מעשה עקיף (בעז"ה לקמן, ובדיני נזיקין קיימת חלוקה נוספת בין גרמא לגרמי). אולם עוד קודם שננסה בעז"ה לעמוד על הגבול, נדון תחילה האם מלאכות שבת שנעשו בגרמא דרגת החיוב שלהם שונה מאשר אילו היה עושה בידים. יש לשים לב שיש מלאכות שהינם ממש בידים כגון זורע ובונה. ויש מלאכות שהאדם מאפשר את התהליך אבל הוא לא עושה את המעשה בידיו כגון בישול – האדם מניח את הסיר על האש והתשביל מתבשל. וכן יש מלאכות שאדם עושה בשיתוף כוחות הטבע כגון זורה ברוח כדי שהקש יעוף וכו'. ובטחינה, אדם יכול לטחון במטחנת יד, יכול לטחון באמצעות בהמה ויכול באמצעות ריחים של מים – האם יש הבדל בין אופני טחינה אלו ביחס לבישול בשבת ?

אנציקלופדיה תלמודית כרך יב, [זורה] טור עה

זרייה היא אחת משלשים ותשע אבות-מלאכות* שמנו חכמים, לפי שהיתה במשכן בסממנים של צבע תכלת וארגמן ותולעת שני. לדעת הראשונים הסוברים שאף המלאכות שנעשו לצורך הקרבנות הן בכלל מלאכות המשכן ואנו למדים אבות מלאכות אף מהן, למדים מלאכת הזרייה ממנחה של קרבן תמיד ומחבתין* של כהן גדול וממלואים*, שכל אלה באו מן הזרע ומן הקציר, והיתה בהם מלאכת הזרייה. גדרה של מלאכת זורה - וכן של בורר* ומרקד* - הוא הפרשת הפסולת מן האוכל, אלא שהזורה הוא ברוח, בורר ביד, ומרקד בנפה או בכברה, ושלשתן אינן אלא כשהאוכל והפסולת מעורבים זה בזה ואינם מחוברים יחד, שאם הם מחוברים ומפרידם הרי זה דש*.

פעולת הזרייה מגיעה אחר פעולת הדישה – בדישה מפרידי את הגרעינים מהשיבולים והמוץ באמצעות מקל (או בהמות – במורג) לאחר ההפרדה הם נשארים ביחד לע הקרקע וזאת עושים באמצעות 'רחת', והיינו בה מעיפים את ה'תערובת' כלפי מעלה - בשעת הרוח. הגרעינים הכבדים נופלים ארצה ואילו המוץ והקש עפים בכיוון הרוח (ולכן יש להרחיק הגורן מן העיר כדי שהמוץ לא יפריע לבני העיר (ב"ב כד:)).

חשוב ! האם מלאכת הזורה הינה "מעשה בידים" או גרמא ?

גמ' ב"ק דף ס. – אנא – ללמוד לא"ט ובתשומת לב !

הערות לאחר לימוד הגמרא

=מה בסיס הדמיון לזורה ?

=לשיטת אב"י: אם הרוח ליבתה לכיוון אליו ליבה והוא לא היה יכול ללבות בכוחות עצמו – האם חייב ?

=לשיטת רבה: אם ליבה באמצעות רוח מצויה – מה דינו ?

=מה היא שיטת רב אשי לענין גרמא בשבת ? מה סוברים שאר האמוראים ? האם חולקים בדיון "גרמא" ? האם מסכימים להגדרת

לקמן – דין "ליבוי" (מלבה גחלת), שים לב האם ללא פעולת הרוח היה יכול ללבות ולהזיק ? האם זורה ללא רוח יכול לפעול ? כיצד מוגדרים הליבוי והזורה – מעשה או גרמא ?

ת"ר *ליבה ולבתה הרוח אם יש בלבויו כדי ללבותה חייב ואם לא פטור אמאי ליהוי⁶ כזורה ורוח מסייעתו אמר אב"י הכא במאי עסקינן כגון שליבה מצד אחד ולבתו הרוח מצד אחר רבא אמר כגון שליבה ברוח מצויה ולבתו הרוח ברוח שאינה מצויה ר' זירא אמר כגון דצמרה צמורי רב אשי אמר וא"כ אמרינן זורה ורוח מסייעתו ה"מ לענין שבת *דמלאכת מחשבת אסרה תורה אבל הכא גרמא בעלמא הוא וגרמא בנזקין פטור⁷;

ל"הוי כזורה. דחייז משום מלאכה בשבת אע"פ שהרוח מסייעתו כשהוא מגביה התצורה צרחת שקורין פלי"א: מצד אחר. דלא אהני איהו: כגון שליבה ברוח מצויה. כשמתחיל⁸ ללבת לא היתה הרוח נושבת בחזקה ולא היה מנעיר כן וצאחה רוח שאינה מנאיה ולבתו דמילתא דלא סליק אדעתא הוא אצל זורה לענין שבת סגי לה ברוח מנאיה ולהכי איכיון: צמרה צמורי. לשון אשתא למייתא (שבת דף סו.) תמימות כלומר שלא נפת ממנו אלא ננשימה כדרך המחמם ננשימתו את ידיו דאין זה ליצי כלל: מלאכת מחשבת. נתקיימה מחשבתו דניחא ליה צרות מסייעתו: מותגי' או עפר. לחכה נירו ונתקלקל: גמ' דשביח אש גביהו. אין צמי אדם מזהרין צהן דלכך עומדין הלכך איכא למימר זה פשע: אב"י גדיש בו. דאיכא למימר אנוס היה: [ו"ר"]. פלוגתא דרבי יהודה צהאי פירקא (ד' ס:): ב"י בע"י קומה. אף צעלי חיים ואילנות: נירו. תרישה שלא מורע⁹. סססון שייך

שזורה הינו "גרמא" ?

=האם רק בזורה חייב בגרמא לשיטת רב אשי או בכל מלאכות שבת ?

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת הזורע והחורש והקוצר והמעמר הדש והזורה הבורר הטוחן והמרקד והלש והאופה הגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמיסך והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטיין והפוצע ב' חוטיין הקושר והמתיר והתופר שתי תפירות הקורע ע"מ לתפור שתי תפירות הצד צבי השוחטו והמפשיטו המולחו והמעבד את עורו והמוחקו והמחתכו הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות הבונה והסותר המכבה והמבעיר המכה בפטיש המוציא מרשות לרשות הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת.

שים לב לרשימת המלאכות: אלו מהמלאכות אדם עושה "מעשה בידיו" ואלו מהמלאכות האדם רק גורם לעשייתן? מה דינה של מלאכה שניתן לעשות ביד וגם ניתן לעשותה באופן של "גורם". כגון: לטחון ביד או לטחון בריחים של מים, לחרוש במחרישה ביד או לחרוש באמצעות בהמה, כתיבה ביד – באמצעות הקלדה וכו'. מה דינה של מלאכה שהרגילות היא לעשותה ב"עקיפין" ועשה אותה בידו (חשוב על דוגמא).

מגן אברהם סימן רנב ס"ק ב

אפי' נותן הישראל להרחיים בשבת ליכא חיוב חטאת עד שיטחון ברחיים של יד וכ"מ בתוס' דף י"ח ד"ה ולימא מר כו' דטעמא דב"ש דגזרינן כו' וק' דמ"מ קשה לימא גבי רחיים נמי משום גזירה אלא ע"כ אפי' נתנו בשבת ליכא חיוב חטאת מדוע – והרי נתקיימה מלאכתו וכדברי רב אשי?

מג"א ש"ח ס"ק נג

(נג) ואסור להוציא דם. רש"י פירש סוף עירובין דה"ל חובל והוי אב מלאכה וכ"כ הג"מ פכ"א דהמניח דבר המושך דם וליחה הוי מפרק ומלשון רש"י משמע דדוקא כשמהדקה בגמי הוא דהוי אב מלאכה דהוא עביד מעשה אבל כשמניח עליה דבר המושך דם לא הוי אב מלאכה דאיהו לא עביד מידי וא"כ כ"ש כשמעמיד עלוקה שקורין ניגלין דשרי לחולה כמ"ש סי"ז דשרי שבות אבל בזבחים דף י"ט משמע דכשנתכוין להוציא דם אפי' אין מהדקו הוי מלאכה ובסנהדרין דף ע"ח שהשיך בו נחש ר"מ מחייב משום דהוי כתוקע סכין בבטנו ולא גרמא הוא שהרי כלי משחיתו בידו ע"כ ואפי' רבנן דפסרי היינו דס"ל דארס מעצמו מקיא אבל גבי עלוקא הוי כמו שעושה בידים.

אבן העזר אורח חיים סימן שכח סעיף מח

...אך דנראה לעניות דעתי מטעם אחר דלהעמיד עלוקה אסור מן התורה, משום דקשיא לי אהא דאמרו [שם] מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת, והא קיימא לן בחושן משפט סימן שצ"ד סעיף ג' העמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו אפילו ברשות הרבים חייב נזק שלם דהוי מזיק בידים, וכיון דלענין היזק מקרי מזיק בידים ולא גרמא, א"כ אמאי שרי לעשות כן בשבת? ואין לחלק בין לענין נזיקין ובין לענין מלאכה, דהא אפ"כ איכא שמעין (=שבת חמור מנזיקין) והוא בש"ס [בבא קמא] פרק הכונס דף ס' ע"א] גבי אש שאין יכול להבעיר מעצמו ורוח הבעירתו פטור, ופריך מאי שנא מזורה ורוח מסייעתו דחייב בשבת, ומשני רב אשי שם הני מילי לענין שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל הכא גרמא בעלמא, והכי קיימא לן כרב אשי [ענין ש"ך חו"מ סימן תיח ס"ק ד] ועל כן קיימא לן בחושן משפט סימן קנ"ה סעיף ל"ד בזורה גורנו ורוח מוליך המוצ' ומזיק חבירו, פטור, שהרוח הוא שהולך ע"ש. הרי אף דלענין היזק פטור אפילו הכי בשבת הוי מלאכה לחייב, וא"כ בהעמיד בהמת חבירו על גבי קמת חבירו דחייב לענין היזק כמזיק בידים, קל וחומר דלהוי מלאכה בשבת?

ועל כרחק צ"ל דלענין נזיקין הכל תלוי אי ברי הזיקא אי לא, לכן בהעמיד בהמתו על גבי קמת חבירו חייב משום דברי הזיקא, ובזורה ורוח מסייעתו פטור (=בנזיקין), אבל בשבת **הכל תלוי במלאכת מחשבת**, על כן בזורה ורוח מסייעתו דמחשבתו לברר מתוכו הפסולת ונעשית מחשבתו, אף שהרוח מסייעתו חייב דהא נעשית המלאכה על ידו (=ואפילו שלא ברי – כך עולה מדיוק דבריו לעיל), אבל בהעמיד בהמתו על גבי מחובר דאין כוונתו ומחשבתו על שום מלאכה רק שבהמתו תאכל ותמלא כריסה ואין מחשבתו על המלאכה כלל, לכן פטור, כיון דהוא אין עושה כלום וגם מחשבתו לא היה על המלאכה כלל. ולפ"ז נתברר בעלוקה פייאפקו דעיקר מחשבתו שהעמידה כדי שתעשה חבורה באדם ושתמוצ' דמו דמלאכה גמורה היא כדאיתא פרק רבי אליעזר דמילה [שבת קלג, ב], שפיר נלמד בקל וחומר מזורה ורוח מסייעתו דפטורה בנזיקין ואפילו הכי חייב בשבת קל וחומר לעלוקה דבכהאי גוונא ודאי חייב בנזיקין, כמו מעמיד בהמה על גבי קמת חבירו דהוי כמזיק בידים כמו שכתבתי מכל שכן דהוי מלאכה בשבת.

...תו ראה מדין צידה דסימן (שי"ז) [שטז] דפסק הרמב"ם [שבת י, כב] אם הבהיל האדם את הצבי ועמד בפניו עד שהגיעו הכלב ותפסו הכלב, הוה צידה וחייב, עכ"ל. הרי אף דלא צודתו האדם רק הכלב חייב, ועל כרחק משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה והיינו כדפירשתי. ומזה ראה דלטחון חטים ברחיים של מים בשבת אף שהמים טוחנין אף על פי כן אסור ליתן חטים לתוך הרחיים מן התורה, דהא אפילו בנזיקין כי האי גוונא בזרק של חבירו לרחיים וניזק חייב, דהוי כזורק לתוך האש, וק"ו בשבת. וזה לא כמ"א סימן רנ"ב [ס"ק כ] שכתב שם דלא אסור רק מדברנו וע"ש, זה אינו, דלכולי עלמא חייב מדאורייתא כטחון ממש, מידי דהוי אזורת ורוח מסייעתו דמלאכת מחשבת אסרה תורה, קל וחומר בנותן לרחיים דאפילו בנזיקין חייב כדפירשתי.

העולה מזה להעמיד עלוקה בשבת אסור מן התורה וכן לטחון ברחיים של מים גם כן מן התורה הוא אסור והן אבות מלאכות: לשיטתו – האם יש גרמא המותרת בשבת?

שו"ת מהר"ח אור זרוע סימן פג

כתב בספר התרומה שבימות החורף אסור ליתן פשטידא על התנור בשבת כדי שיהא נמחה שומנו שנקרש. כדתנן אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד וכו'. וכתב בספר המצות דיותר משמע משם להיתר. דמסיים אבל נותן הוא לתוך הכוס ולתוך הקערה ואינו חושש. ולי נראה לקיים דברי ספר התרומה דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה. רק שהמלאכה נעשית על ידה /ידו/ כאשר הוא מחשב בזה מתחייב כאלו היה עושה בידים. כמו אופה הוא מדביק הפת בתנור והיא נאפת מאיליה ומבשל זורה ורוח מסייעתו כדאמרו בהכונס. ומעתה גם כאן כשהוא נותן הפשטידא על התנור כדי שימחה שומנו אף על פי שאחר כך נמחה מאליו כאלו היה ממחה בידו

ערוך השולחן אורח חיים סימן שטז סעיף יא (הערה: מתייחס לסוגיא שעוד לא למדנו)

משונה היא מלאכת צידה מכל המלאכות דבכל המלאכות צריך לעשות המלאכה אבל גרם מלאכה אינו חייב מן התורה דכתיב לא תעשה כל מלאכה עשייה הוא דאסר הא גרמא שרי [ק"כ:] ואלו במלאכת צידה אפילו בגרמא חייב כדתנן [ק"ו:] צבי שנכנס לבית ונעל אחד בפניו חייב וזהו גרמא שהרי הוא לא הכניס את הצבי להבית אלא הצבי נכנס מעצמו ורק הוא גרם בנעילת הדלת שנצוד הצבי וטעמא דמילתא דבצידה לא מקרי זה גרמא כדפירש"י זו היא צידתו עכ"ל כלומר דעיקר הצידה הוא המעשה האחרונה שנועל בפני הצבי.